

Bakara Sûresinin 178. Âyetinin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine

On the Reflections of the 178th Verse of the Baqarah Surah in Tafsirs

Dr. Öğr. Üyesi Zeynel Abidin AYDIN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Bolu, Turkey.
zeynelaydin@ibu.edu.tr

 0000-0002-7354-1671

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş Tarihi / Received	Makale Türü / Article Type	Kabul Tarihi / Accepted	Yayın Tarihi / Published
29 Mayıs / May 2021	Araştırma Makalesi / Research Article	13 Eylül / September 2021	23 Eylül / September 2021

Atıf Bilgisi / Cite as:

Aydın, Zeynel Abidin. "Bakara Sûresinin 178. Âyetinin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 334-352.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.957944>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

[1051702/esoguifd.957944](http://doi.org/1051702/esoguifd.957944)

Bakara Sûresinin 178. Âyetinin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine

Öz ► Makalede Bakara sûresinin 178. âyetinin tefsirlerdeki yansımaları ele alınmış, sahabe ve tabiîn nesline nispet edilen muhtelif rivayetlerden dolayı nasıl farklı anlamlandırıldığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Böylece Kur'an'ın tanınmasına ve anlaşılmasına katkı sunulması hedeflenmiştir. Bu yapılırken erken dönemden başlamak suretiyle onlarca tefsir taranmış ve müfessirlerin yorumları mukayeseli bir biçimde analiz edilmiştir. Neticede âyet içerisindeki cümlelerin ulema tarafından farklı şekillerde yorumlandığı ve bu yorumlardan bazılarının baskın hale gelmek suretiyle Müslüman toplumların bakış açısını oluşturduğu görülmüştür. Hatta tarihi arka planı göz önünde bulundurularak tercüme edilmediği için “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى” cümlesinin Türkemize aktarıldığı şekliyle yanlış anlaşılmaya müsait olduğu da tespit edilmiştir. Diğer taraftan ilim ehlinin ayetle ilgili paylaştığı farklı yorumların Kur'an'ın ruhuna ve âyetin muhtevasına daha uygun düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Bakara 178, Kısas, Rahmet.

On the Reflections of the 178th Verse of the Baqarah Surah in Tafsirs

Abstract ► In the article, the reflections of the 178th verse of the chapter of al-Baqarah in the tafsirs were discussed and it was tried to reveal how it was interpreted differently due to the various narrations attributed to the generation of the Companions and the Tabi'in. Thus, it is aimed to contribute to the recognition and understanding of the Qur'an. While doing this, tens of tafsirs were scanned starting from the early period and the comments of the exegetes were analyzed in a comparative way. As a result, it was seen that the sentences in the verse were interpreted in different ways by the scholars and some of these interpretations became dominant and formed the perspective of Muslim societies. In fact, since it was not translated considering its historical background, it was determined that the sentence "الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى" is susceptible to misunderstanding as it was translated into Turkish. On the other hand, it has been concluded that the other interpretations shared by the scholars about the verse are more suitable for the spirit of the Qur'an and the content of the verse.

Keywords: Tafsir, Qur'an, al-Baqarah 178, Retaliation, Mercy.

Giriş

Bakara sûresinin 178. âyeti, bir insanın başka bir insanı kasten öldürülmesi durumunda katile uygulanacak cezanın mahiyetine dair bilgiler içermektedir. Bir başka ifade ile İslam hukuku kaynaklarında “kısas” olarak ele alınan konuya dair malumata yer vermektedir. Ancak âyet içerisinde geçen “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى” ifadesinin, “hüre hür, köleye köle, kadına kadın!” şeklinde anlaşılması ve çevrilmesi, kısasın katilden başka birisine de uygulanabileceği gibi yanlış bir anlaşılmaya yol açmaktadır. Aynı şekilde devamındaki “فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٍ إِلَيْهِ” ifadesinin doğrudan maktülün velisinin katili bağışlaması bağlamında değerlendirilmesi ve ardından bu durumun rahmet olacağına dile getirilmesi zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktadır. Zira canı yanan tarafın doğal tepkisinin bağışlama değil, cezalandırma olması daha makul durmaktadır.

Makalede âyet içerisinde geçen “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى” ifadesi ile “فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ” cümlesi ve “kisas” a dair tefsirlere yansıyan değerlendirmeler analize tabi tutulacak ve hangisinin daha makul olabileceğine dair bir tespitle bulunulmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda daha önce yapılan çalışmaların¹ konuyu geleneksel algı / “Öldüren öldürülür, hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Maktûlün velisi katili bağışarsa katil diyet öder!” çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir. Sadece Tuncer Namlı'nın kaleminden çıkan “Kisasın Anlamını Yeniden Düşünmek” isimli makale, farklı bir bakış açısı ortaya koyması yönüyle dikkat çekmektedir. Tuncer Namlı çalışmasında çok yönlü analizler yapmakta ve ilgili âyetlerin siyakından hareketle kisasın, “suça denk, herkese eşit uygulanması gereken adil bir ceza olarak yorumlanabileceği” şeklinde bir neticeye ulaşmaktadır. Kisasın anlam haritası içerisinde “ölüm” manası olmamakla birlikte bu mananın haritaya dahil edilmesinde bir sakınca bulunmadığına, ancak bu mananın kelimenin anlam alanını bütünüyle istilâ etmesinin de çok doğru olmadığına dikkat çekmektedir.² Bizim çalışmamız bu bakış açısına kısmen katılmakla birlikte farklı bir neticeye ulaşması yönüyle tebarüz etmektedir.

Çalışmada müfessirlerin ve ilim ehlinin âyet içerisindeki kelimelere ve cümleciklere mana verirken nasıl farklı rivayetlerin etkisinde kaldıkları da gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda “kisas/kısas, افو/af, أخ/kardeş, شيء/şey, اعتداء/i'tida” gibi kelimelerin, sahip oldukları muhtelif anlamlardan öncelikle âyet içerisinde hangisi ile kullanılmış olabileceğinin tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken âyetin siyaki ve vermek istediği mesaj göz önünde bulundurulacaktır. Bu çerçevede âyete verilen geleneksel anlamların iç tutarlılıkları, Kur'an'ın bütünlüğü ile ve önceki vahiylerle uyumları da analiz edilecektir.

Makalede ilim ehli tarafından âyete verilen muhtelif manalardan hangisinin doğru olabileceğine dair bir çıkarım da yapılacaktır. Böylece her çağda tartışılan kisas konunun anlaşılmasına bir nebze olsun katkı sunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca çalışma konuyu bütünüyle

¹ Hüseyin Kavukçu, “İslam Hukukunda Kisas”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* XVIII/3 (1979): 157-166; Hasan Güleç, “İslâm Hukukunda Can Güvenliği Açısından Kisas”, *Diyanet İlmî Dergi* XXXIII/2 (1997): 11-26; Menderes Gürkan, “Zimmiyi Öldüren Müslümana Kisas Uygulanması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1999): 315-324; M. Cherif Bassiouni, “İslam Hukukunda Kisası Gerektiren Suçlar”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. Nasi Aslan III/1 (2003): 311-320; Mehmet Köroğlu, “İslam Ceza Hukukunda Kisasın İnfazı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - XV/48* (2011): 227-238; Mustafa Irmak, “Kur'an'ı Arap Kelâmıyla Mukayese Çabaları: Kisas Âyeti Örneği”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XV/3 (2015): 179-206; Sacide Ataş, “Teşekkül Döneminin Temel Eserleri Çerçevesinde Kısasta Niyet Unsuru”, t.y.; Sabri Erturhan, “Hadd ve Kisas Cezalarının Tarihselliği veya Evrenselliği Sorunu”, *İslam Ceza Hukuku I* (2017): 476-513; Yasin Şamlı, “İslam Ceza Hukukunda Kisas Tanımı ve İlgili Ayetler”, *İslam Ceza Hukuku I* (2017): 602-643.

² Tuncer Namlı, “Kisasın Anlamını Yeniden Düşünmek”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 3/1 (2010): 148-153.

hallettiği iddiasında da değildir. Yapılacak yeni çalışmalarla konunun vahyin ruhuna uygun olarak anlaşılma çabaları sürdürülmelidir.

1. Bakara Sûresinin 178. Âyeti ve İlim Ehlinin Âyetle İlgili Yorumları

Bir insanın başka bir insanı kasten öldürmesi durumunda³ (hataen öldürmeyle ilgili olarak bk. en-Nisâ 4/92) katile uygulanacak cezanın ne olması gerektiğine dair bilgi Bakara sûresinin 178. âyetinde ele alınmıştır. Ancak cümle içerisinde geçen “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ” ifadesi, sahabe ve tabiîn nesline nispet edilen muhtelif rivayetlerden dolayı ulema tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bu yorumların temelde üç farklı bakış açısı üzerine bina edildiği görülmektedir. Birincisi âyetin kısasla (öldürme) ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olduğu, ikincisi âyetin diyetle ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olduğu, üçüncüsü ise hem kısas hem de diyetle ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olduğu şeklindedir. Her üç bakış açısının da muhtelif rivayetlerle desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu değerlendirmelerin âyetin anlaşılması bağlamında önemli olduğu ortada olmakla birlikte verilmek istenen ana mesajı müphem hale getirdiği de dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

1.1. Âyetin Kısasla İlgili Düzenleme Yaptığını Düşünenler ve Delilleri

Araplar'da İslam'dan önce kabileler arası savaş, baskın, yağma, oç alma oldukça yaygındı. Bir kabileden birisi öldürüldüğünde söz konusu kabile hemen harekete geçer ve intikam alma peşine düşerdi. O dönemde Araplar, “القتل أنفي للقتل / Hayatı korumanın çaresi (öldürmeyi en iyi önleyecek şey) öldürmektir!” der ve öldüreni öldürmek suretiyle hem tedbir hem de intikam alırlardı.⁴ Bu durum, herkesin kendi hukukunu icra etmesi şeklindeki ilkel yaklaşımların yaygınlaşmasına ve ardı arkası kesilmeyen kan davalarının sürüp gitmesine yol açardı. Kur'an, nüzul sürecinde bu konuyu ele almış ve kabileler arası hukuktan hareketle beynelmilel bir hukukun oluşması için adımlar atmıştır. Bu bağlamda Bakara sûresinin 178. âyetinin, kasten insan öldürmenin cezasıyla ilgili bilgiler içeren âyetlerden biri olduğu görülmektedir. Ulemanın bir kısmına göre bu âyet, kısas (ölüm cezası) uygulamasıyla ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olmuştur. Bu durumda âyet içerisindeki “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ” ifadesi de kısasın kimler arasında ve nasıl uygulanacağına dair bilgiler içeren bir cümlecik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1. Âyetin Kısasın Toplumsal Statülere Göre Uygulanmasını Emrettiğini Düşünenler ve Delilleri

³ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979), 1/158; Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Mekke: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1417), 293.

⁴ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *Tefsîru'l-keşf ve'l-beyân* (Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, t.y.), 1/296.

Kur'an'daki âyetlerin doğru anlaşılabilmesi için -şâyet varsa- nüzul sebeplerine dair bilgilere müracaat etmek oldukça önemlidir.⁵ Bu çerçevede Bakara sûresinin 178. âyetinin nüzul sebebiyle ilgili bilgilere bakıldığında kaynaklarımızda farklı rivayetlerin aktarıldığı görülmektedir. Mesela Saîd b. Cubeyr'e (öl. 94/713) isnad edilen rivayette şu bilgiler yer almaktadır: İslam'dan önce iki Arap kabilesi -bunların Benî Kurayza ile Benî Nadîr veya Evs ile Hazrec olduğu şeklinde nakiller vardır-⁶ birbirine girmiş, yapılan saldırılar sonucunda aralarında kölelerin ve kadınların da bulunduğu yaralanmalar ve ölümler vuku bulmuştur. Gerek ekonomik açıdan gerekse sayıca baskın olan kabile; köleye karşılık hür, kadına karşılık erkek, erkeğe karşılık iki erkek öldürmeden veya yaralanmalara iki misliyle hatta daha fazlasıyla mukabelede bulunmadan hiçbir şeye razı olmayacağını ifade etmiştir. Bakara sûresinin 178. âyeti bu duruma çözüm sunmak üzere nazil olmuştur.⁷ Bir başka rivayette bu bilgi "köleye karşılık efendisini, kadına karşılık da kabilesinden ya da aşiretinden bir erkeği öldürmeden hiçbir şeye razı olmayacakları" şeklinde aktarılmıştır.⁸ Nüzulle ilgili bu rivayetleri esas alan ilim ehli âyette geçen "الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأَنْثَىٰ" ifadesini, "hüre karşılık hürün, köleye karşılık kölenin, kadına karşılık da kadının kısas edilmesi" şeklinde yorumlamış ve Kur'an'ın toplumdaki uygulamada yer alan yanlışlıkları düzeltmeyi hedeflediğini belirtmiştir. Bu değerlendirmeye göre o devirde Araplarda erkek, kadın, hür ve kölenin toplumsal statüleri birbirlerinden farklı olduğu için karşılıklı olarak kısasları da uygun görülmemektedir.⁹ Mesela İmam Şafiî (öl. 204/820) bu âyete dayanarak köle karşılığında hürün öldürülemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁰ Dahası bu düşüncede olan ilim ehli -birakınız Mâide sûresinin 45. âyetinin bu âyeti neshetmesini- aksine bu âyetin, Mâide sûresinin 45. âyetinde geçen "أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ" ifadesindeki müphemliği giderdiğini ve onu tefsir ettiğini bile dile getirmiştir.¹¹

1.1.2. Âyetin Kısasın Cinslere Göre Uygulanmasını Emrettiğini Düşünenler ve Delilleri

Bakara sûresinin 178. âyetinin nüzul sebebiyle ilgili bir diğer rivayet de -ki İbn Abbas'a (öl. 68/687-88) izafe edilmektedir- cahiliye döneminde ve İslam'ın bidâyetinde¹² Arapların cinâyetlerde

⁵ Fahrüddîn Muhammed er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1981), 5/50.

⁶ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409), 1/189; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006), 2/11.

⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/50; Ebü'l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 2000), 2/162; Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhim es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm* (Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, t.y.), 1/55.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hecl, 2001), 3/95-96.

⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/54.

¹⁰ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2005), 1/147.

¹¹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1/368.

¹² Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 1/55.

kadına karşılık erkek öldürmediklerini, kadına karşılık sadece kadın, erkeğe karşılık da sadece erkek öldürdüklerini, bunun üzerine âyetin nazil olup -kadın olsun erkek olsun- hürlerin kendi aralarında, kölelerin de kendi aralarında eşit olduğunu ifade ettiğini aktarmıştır.¹³ Bu yoruma göre âyetin öncelikle cinsler arasında eşitliği sağladığı anlaşılmaktadır. Ancak katil dışında birisinin öldürülmesi söz konusu olduğu için daha sonra bu âyetin, Mâide sûresinin 45. ve İsrâ sûresinin 33. âyetleriyle neshedildiği de aynı ulema tarafından dile getirilmiştir.¹⁴ Buna mukabil kimi ulema da âyetin mensûh olmadığını, sadece hürün hür, kölenin köle ve kadının da kadın öldürmesi durumunda uygulanacak çözümü ele aldığını; kölenin hür öldürmesi veya kadının erkek katletmesi ya da tam tersi durumlarda uygulanacak müeyyideleri ise bir başka âyetin (el-Mâide 5/45) düzenlediğini ifade etmiştir.¹⁵ Diğer taraftan âyetteki tabirin “hüre hür, köleye köle ve kadına kadın” şeklinde olması hasebiyle; hür kadının köle bir kadını öldürmesi durumunda aralarında yapılacak kısasın yeterli olacağına da işaret ettiği vurgulanmıştır. Ancak bir kısım ulema şeref, ehliyet, imamet, şahitlik gibi konularda farklı olmalarını göz önünde bulundurarak hür ile kölenin, erkek ile kadının eşit olamayacağını savunmuştur. Mesela Râzî (öl. 606/1210), âyetin baş kısmı / “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ” / “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ” / “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ” / “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ” bu şekilde anlaşılmasına müsait olsa da devamındaki “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ” cümlesi buna mânidir demiştir. Çünkü âyetin ilk cümlesi umumî, ikinci cümlesi hususidir; tahsis edici cümlelerin -özellikle muttasıl olması durumunda- umumi cümleye önceliği vardır. Bu durumda tahsis edici cümle istisna yerine geçmektedir. Dolayısıyla cümlelerin ikinci kısmı hürün köle karşılığında kısas edilemeyeceğini göstermektedir.¹⁶

1.2. Âyetin Diyetle İlgili Düzenleme Yaptığını Düşünenler ve Delilleri

Bir kısım ilim ehli Bakara sûresinin 178. âyetinin kısasla ilgili değil, diyetle ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olduğunu söylemiştir. Bu durumda âyet içerisindeki “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ” ifadesi de diyetlerin kimler arasında ve nasıl ödeneceğine dair detaylara işaret etmektedir.

1.2.1. Âyetin Diyetlerin Ödenme Şeklini Konu Edindiğini Düşünenler ve Delilleri

Hız. Ali (öl. 40/661) ve Hasan-ı Basrî'den (öl. 110/728) nakledilen bir bilgiye göre bu âyet-i kerime, kasıtlı cinâyetlerde hürün, kölenin, kadının ve erkeğin diyetlerinin karşılaştırılıp ödenmesini anlatmaktadır. Zira o dönemde erkeğin, kadının, hürün ve kölenin diyetlerinin birbirinden farklı olduğunu savunanlar olmuştur. Mesela bir görüşe göre kadın, erkeğin; zimmî ve

¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/100; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/294.

¹⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 2. Bs (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1/109; Ebû Mansûr Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2004), 1/124.

¹⁵ Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 1/55; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/53.

¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/54-55.

muâhid kafir de Müslümanın yarısı olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ Hatta kaynaklarımızda -Hz. Peygamber'den naklen- sahabe ve sonraki nesillerin bu konuda "kafire karşılık mü'min, köleye karşılık hür, çocuğa karşılık baba, zimmiye karşılık Müslüman öldürülmez; buna mukabil Müslümana karşılık zimmi, hüre karşılık köle ve babaya karşılık çocuk öldürülür!" şeklinde ilave bakış açıları geliştirdikleri de görülmektedir.¹⁸ Bu itibarla diyeti fazla olan kişi diyeti daha az olan bir kişiyi mesela hür bir kişi, köleyi öldürürse ve kölenin velisi tarafından katilin öldürülmesi istenirse önce kısas uygulanır; ardından da hür kişinin diyetinin, kölenin diyetinden fazla olan kısmı katilin velisine ödenir. Bu hususta Rebi' b. Enes (öl. 140/757), Hz. Ali'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir:

"Herhangi bir hür kişi, bir köleyi öldürecek olursa o kişi köle karşılığında kısasa tabi tutulur. Kölenin velileri dilerse hüre kısas tatbik ettirir ve hürün diyetinden kölenin diyetini düşerek geriye kalan farkı hürün velisine öderler. Diğer taraftan şâyet bir köle hürü öldürecek olursa, o köle hürün karşılığında kısasa tabi tutulur. Hürün velileri dilerse köleye kısas uygulatır ve onun diyet miktarını hürün diyetinden düşüktükten sonra geriye kalan farkı kölenin velilerinden alırlar. Dilerse köleye kısas tatbik ettirmekten vaz geçip hürün diyetinin tamamını alırlar. Yine herhangi bir hür erkek hür kadını öldürecek olursa o erkek de öldürdüğü kadına karşılık kısasa tabidir. Öldürülen kadının velileri dilerse erkeğe kısas uygulatırlar. Bu durumda hür bir kişinin diyetinin yarısını erkeğin velilerine öderler. Aynı şekilde herhangi bir hür kadın hür erkeği öldürecek olursa o kadın da o erkek karşılığında kısasa tabidir. Öldürülen hür erkeğin velileri dilerse kadına kısas uygulatırlar. Bu durumda erkeğin diyetinin yarısını da kadının velilerinden alırlar. Dilerse erkeğin diyetinin tamamını kadının velilerinden alır ve kadını serbest bırakırlar. Dilerse hiçbir şey almadan da onu affedebilirler."¹⁹

Muhakkik ulemanın çoğunluğu, Şa'bî'nin (öl. 104/722) Hz. Ali'den naklettiği bu rivayetin sahih olmadığını söylemiştir.²⁰ Zira Hakem'in Hz. Ali'den naklettiği bir başka rivayette, bir erkeğin bir kadını kasten öldürmesi durumunda kısasa tabi tutulacağı bilgisi yer almaktadır. Ayrıca ulemanın kısasla diyetin bir arada uygulanamayacağı, diyet alındığı zaman kısasın düşeceği noktasındaki ittifakından da bahsedilmiştir.²¹ Maktûlün velisi, kısas veya diyet noktasında muhayyer bırakılmıştır. Dilerse kısas talep eder, dilerse -katil razı olmasa bile- diyet almaya karar verir.²² İlim ehlinin bir kısmı da aslında bu âyetin, nüzul dönemi Araplarında erkeğin kadın, kadının da erkek

¹⁷ Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1995), 1/489; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 2. Bs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 6/293.

¹⁸ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1/189.

¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/99.

²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/55.

²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/70.

²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/77.

öldürmesi durumunda kısas uygulayıp diyet farkını alma/ödeme veya kısastan vazgeçip sadece diyet alma şeklindeki uygulamaları neshettiğini, dolayısıyla Hz. Ali ve Hasan-ı Basrî'ye isnad edilen haberin yanlış anlaşıldığını dile getirmiştir. Ancak böyle bir durumda bu, Kur'an'ın kendi içinde cari olan bir neshi değil, toplumdaki yanlış uygulamayı ortadan kaldırma anlamında bir hüküm olacağı için teknik anlamda nesh kategorisinde de değerlendirilemeyecektir.²³ Diğer taraftan bu konuda Hz. Peygamber'den birbiriyle uyuşmayacak şekilde hem kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğunu aktaran haberlerin hem de mü'minlerin diyetinin eşit olduğunu nakleden rivayetlerin varlığı müşahede edilmektedir.²⁴ Ancak öldürme hadisesi hürler, köleler, kadınlar ve erkeklerin kendi aralarında vuku bulmuşsa -cinsler birbirinin dengi kabul edildiği için- sadece kısas uygulanması yeterli görülmüştür.²⁵

1.2.2. Âyetin Diyetle İlgili Geçici Bir Uygulamaya İşaret Ettiğini Düşünenler ve Delilleri

Âyetin nüzul sebebiyle ilgili Süddî (öl. 127/745), Ebû Mâlik ve Şa'bî'den nakledilen başka bir rivayete göre nüzul döneminde iki gurup birbirleriyle savaşmış, çözümlenemeyen Hz. Peygamber ise kadınların diyetlerini birbirleriyle, erkeklerin diyetlerini birbirleriyle, kölelerin diyetlerini de birbirleriyle takas yapmak suretiyle barışmalarını önermiştir.²⁶ Bakara sûresinin 178. âyeti, Hz. Muhammed'in yapmış olduğu bu öneriye işaret etmektedir. Bu değerlendirmeye göre Yüce Allah önce hürlerin, kölelerin ve kadınların diyetlerini kendi aralarında eşitlemiş ve bu konuda adil olmalarını emretmiş ancak daha sonra Mâide sûresinin 45. âyetiyle bu hükmünü neshederek²⁷ bu defa bütün canların karşılıklı olarak eşit olduğuna hükmetmiştir.

1.3. Âyetin Hem Kısas Hem Diyetle İlgili Düzenleme Yaptığını Düşünenler ve Delilleri

Bakara sûresinin 178. âyetinin nüzul sebebiyle ilgili rivayetlerden bir tanesi de âyetin aynı anda hem kısas hem de diyetle ilgili düzenleme yapmak üzere nazil olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce kasten bir cana kıyılması durumunda milletlerin hukuklarında farklı uygulamalar vardır. Yahudiler sadece kısası/öldürmeyi, Hıristiyanlar sadece affı, Araplar ise bazen kısası bazen diyeti uygulamış, ancak bu uygulamaları esnasında belirlenen sınırlara riâyet etmemişlerdir. Yüce Allah, Hz. Muhammed'i peygamber olarak görevlendirdiğinde Bakara sûresinin 178. âyetini inzal etmek suretiyle bütün bu uygulamaları kaldırmış, yerlerine yeni hükümler vaz' ederek insanlar arasında adaleti sağlamıştır. Binaenaleyh âyet iki hür, iki köle, iki kadın ve iki erkek arasında sadece kısasın yeterli olacağını; ancak cinslerin farklılaşması durumunda

²³ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 2/12.

²⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/293.

²⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/50.

²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/100.

²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/158.

tek başına kısasın yeterli olmayacağını, aralarındaki diyet farklarının ödenmesi gerektiğini beyan etmektedir.²⁸

2. Bakara Sûresinin 178. Âyetiyle İlgili Yorumların Analizi

Bakara sûresinin 178. âyetinin nüzul sebebi olarak kaynaklarımızda farklı rivayetler nakledilmiştir.²⁹ Bu rivayetlerden hareketle geliştirilen yorumların tamamının âyetin doğru anlamını yansıttığını ifade etmek isabetli olmasa gerektir. Zira âyet içerisindeki cümleler dikkatlice analiz edildiğinde Yüce Allah'ın burada toplumda cari olan yanlış uygulamaları düzeltmeyi ve mü'minlerin yeni hükümlere göre hareket etmelerini sağlamayı hedeflediği görülmektedir.

Bu durumda âyetin -örnek insan olmayı başarabilmek için- mü'minlere zor olanı (affi) tercih etmeyi telkin eden bir siyak³⁰ ile inzal edildiği anlaşılmaktadır. Binaenaleyh, âyette geçen "فِي الْقَتْلِ" tabirindeki "فِي" harf-i cerri, bazı müfessirlerin dikkat çektiği gibi sebebiyet anlamında kullanılmıştır. Yani "فِي الْقَتْلِ" tabiri "öldürülenler hakkında" değil, "öldürülenler sebebiyle katile ceza/karşılık olmak üzere" manasına gelmektedir.³¹ Dolayısıyla âyetin "كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ / Size kısas farz kılınmıştır!" bölümündeki "kısas" kelimesiyle de direkt "öldürme" anlamı değil "öldürmelere mukabelede bulunurken haddi aşmama, dengeyi gözetme" manası kastedilmiştir.³² Taberî, bu bağlamda âyetin takdirinin "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ فِي الْقَتْلِ قِصَاصٌ" şeklinde olduğuna dikkat çekmiştir.³³ Şâyet öldürme anlamı kastedilseydi o zaman devamında af ve diyet söz konusu olamazdı.³⁴ Yani Yüce Allah burada affi önceleyen bir dil kullanmış ve mü'minlere tercihlerinin bu yönde olmasını telkin etmiştir. Böylece yüksek ahlâkî duyguların hâkim olduğu bir toplumsal yapının inşa edilmesi de amaçlanmıştır.³⁵ Kur'an'ın kendi iç bütünlüğü dikkate alındığında bu yaklaşımın isabetli olduğu görülmektedir. Bakara sûresinin 178. âyetinde affin ve diyetin bir rahmet olarak takdim edilmesinden sonra 179. âyette tekrar "وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" denilerek kısasın hayat olduğuna dikkat çekilmesi, bu âyetlerde "kısas" kelimesiyle öldürme değil, "öldürmelere mukabelede bulunurken haddi aşmama ve yaşatmayı tercih etme" anlamının

²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/50-51.

²⁹ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/287.

³⁰ Siyakın anlamı ile ilgili bk. Ali Bakkal, "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 2009, 11-48.

³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/51; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/12.

³² Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/93; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/66; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, 2/12.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/93.

³⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/94; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1409), 2/100; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1/189.

³⁵ Şamil Dağcı, "Kısas", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), 25: 488-495, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisas>.

kastedildiğini teyid etmektedir. Bu çerçevede Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) 179. âyete, “*Ey akıl sahipleri! Kısasta bir can söz konusudur, siz mümkün olduğunca ölüm cezası istemekten sakının!*” tarzında bir anlam vermesi gözlerden kaçmamaktadır.³⁶ Yine Fussilet sûresinin 34-35. âyetleri ile Şûrâ sûresinin 40. âyeti bu bakış açısını destekleyen veriler olarak görülmektedir. Fussilet sûresinin 34-35. âyetlerinde iyilikle kötülüğün bir olamayacağı, kötülöklere iyilikle karşılık verenlerin yüksek ahlak sahibi (erdemli) kişiler seviyesine yükselecekleri ifade edilmektedir. Şûrâ sûresinin 40. âyetinde ise kötülüğe kötülökle karşılık vermenin de bir kötölük olduğu dile getirilmiş, affı ve ıslahı (kötölük yapanla barışmayı) tercih edenlere Allah tarafından üstün mükafatlar verileceğı vadedilmiştir.

Bu değerlendirmeler bağlamında Bakara sûresinin 178. âyetini Türkçe'ye veya başka bir dile çevirirken, cümle içerisinde geçen “kısas” kelimesini olduğu gibi aktarmanın da -zihinlerde doğru mefhumun karşılık bulmaması sebebiyle- sağlıklı olmayacağı görülmektedir. Zira kısas, mufâ'ale babından masdar olup “bir şeyin izini takip etme, ödeşme, bedel, diyet, karşılık, denklik, makasla kısaltma, kısas anlatma” gibi anlamlara gelmektedir.³⁷ Kısas kelimesinin kökündeki bu anlamlardan âyetin siyakına uygun düşen mananın seçilmesi, âyetin doğru anlaşılması bağlamında son derece önemlidir. Âyetin kan davalarını sonlandırmak üzere nazil olduğu gerçeğı³⁸ dikkate alındığında burada öldürmeyi değil, yaşatmayı önceleyen bir mananın kastedildiğı anlaşılacaktır. Bu çerçevede her ne kadar Bakara sûresinin 178. âyetinin, “*karşılık olarak katilin öldürülmesi, karşılık verirken dengenin gözetilmesi, -cinâyeti işlemede kendisine yardım eden başka kimse yoksa- katil dışındakilerin öldürülmemesi*”³⁹ şeklinde üç farklı te'ville anlaşılabilceğı İbn Âşûr (öl. 1973) tarafından dile getirilmiş olsa da kanaatimizce bu anlamlardan ikincisinin daha isabetli durduğu görülmektedir. Diğer taraftan âyet içerisindeki “*الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى*” ifadesi “hür kimseye karşılık hür kimse, köleye karşılık köle, kadına karşılık da kadın” şeklinde çevrilmekte⁴⁰ ve bu çeviri, kısasın katilden başka birisine de uygulanabileceğı gibi yanlış bir anlaşılmaya yol açmaktadır. Oysa âyette öldürülen kişi hür ise onun canına karşılık herhangi bir hür kişinin kısas edilmesi değil, katil hürse bizzat o hür kişinin kısas edilmesi gerektiğı belirtilmektedir.⁴¹

Diğer taraftan âyette sadece hürölük ve kölelik boyutuna temas edilmesi yeterliyken âyetin devamında özellikle kadına vurgu yapılması, kadın konusunun da açıklığa kavuşturulması

³⁶ Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fi ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 8/350.

³⁷ Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 5/11.

³⁸ Namli, “Kısasın Anlamını Yeniden Düşünmek”, 119.

³⁹ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 2/136.

⁴⁰ Örnek olarak bk. Kur'an Yolu Meâli, *çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrırcı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 26.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, *çev. Mustafa Öztürk* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 61.

sebebiyledir. Başka bir ifadeyle cümlenin ilk kısmında hür ve köle müzekker sigası ile ifade edildiğinde buradan kısasın sadece erkekler arasında uygulanacağı, kadınları kapsamayacağı şeklinde yanlış bir mana çıkarılmasın diyedir. Binaenaleyh, kısas erkekler arasında uygulandığı gibi kadınlar arasında da uygulanır. Nasıl hür erkeğe karşılık hür erkek kısas ediliyorsa, hür kadına karşılık da hür kadın kısas edilir. Aynı şekilde köle erkeğe karşılık köle erkeğin kısas edilmesi gibi köle kadına karşılık da köle kadın kısas edilir. Bu açıdan âyetin mantûkunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ayrıca kısas kadınlar ve erkekler arasında da uygulanır.⁴² Hz. Peygamber'den günümüze kadar gelen uygulama da bu yöndedir.⁴³ Sadece köleye karşılık hür kişinin kısası noktasında ihtilaf edilmiştir. Bunun asıl sebebi de Kur'andeğil, sünnet ve sonraki kaynaklardır ki sünnet olarak nakledilen kimi rivayetlerin sahihliği noktasında kesinlik bulunmamaktadır.⁴⁴ Dahası bu ihtilafın arka planında, kölenin efendisinin malı olduğu algısını yerleştiren İsrailiyyât kültürünün de önemli etkisinin olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.⁴⁵

Bu aşamada ikinci bir ihtilaf kaynağı da âyetin mefhum-i muhalefetine itibar edilip edilmeyeceği meselesidir. Ulemanın bir kısmı âyetin mantûkunu tercih ederken bir kısmı da mefhum-i muhalefetini esas almıştır.⁴⁶ İkincisini benimseyen ulemaya göre âyetin mefhum-i muvâfakatının, mefhum-i muhalefetini nefyettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Binaenaleyh, âyetin mefhum-i muhalefetinden hüre karşılık kölenin, köleye karşılık hürün, erkeğe karşılık kadının, kadına karşılık da erkeğin kısas edil(e)meyeceğine dair bir mana çıkmamaktadır.⁴⁷ Aksi durumda ikinci cümlenin birinci cümleyi tahsis etmesinin de bir anlamı kalmayacaktır. Cümlelere dikkatlice bakıldığında tahsisteki faydanın, haddi aşmayı engellemek ve dengeyi sağlamak olduğu görülecektir.⁴⁸ Bu durumda âyetin hür ile köle, kafir ile Müslüman arasında kısasın yapılabileceğine de delalet ettiği rahatlıkla anlaşılabilir.⁴⁹ Aksini ifade eden rivayetlerin Müslümanlarla savaş halinde olan (harbî) gayri müslimlerle ilgili olduğu mudakkik ulema tarafından dile getirilmiştir.⁵⁰ Binaenaleyh, haksız yere gayri müslimi öldüren bir Müslüman da kısasa tabidir. Bu da o dönemdeki uygulama içerisinde güçlülerin zayıfları ezme teşebbüsünün, yani hür bir bireye karşılık çok sayıda kişi, kadına karşılık erkek, köleye karşılık da hür öldürme şeklindeki taleplerin yersizliğini ve

⁴² Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/290.

⁴³ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 2/137; Muhammed Abduh - Muhammed Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*, 2. Bs (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 2/126.

⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/100-101.

⁴⁵ *Kitâb-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1997), Çıkış 21:20.

⁴⁶ Abduh - Rıza, *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*, 2/126.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 3/100-101.

⁴⁸ Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meâni fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 2/49.

⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 1/124.

⁵⁰ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 1/244.

anlamsızlığını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'den nakledilen “ إِنَّ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ ثَلَاثَةٌ: مَنْ قَتَلَ فِي / حَرَمِ اللَّهِ، أَوْ قَتَلَ غَيْرَ فَاتِلِهِ، أَوْ قَتَلَ لِدُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ haremde öldüren, katil dışındakini öldüren, cahiliye taassubuyla öldüren!” şeklindeki rivayet de bunu teyid etmektedir.⁵¹ Bu durumda karşımıza, âyetin nüzulüyle ilgili haberlerden “güçlülerin zayıfları ezme teşebbüsünün engellenmesi” şeklindeki rivayetin en doğru ve en sağlam bilgiyi yansıttığı sonucu çıkmaktadır.⁵² Mâide sûresinin 45. âyetinin nüzulüne dair nakledilen -Benî Kurayza kabilesine mensup bir kadını öldüren Benî Nadîrli erkeğe Tevrat'ta öngörülen kısas cezasının verilmemesi üzerine Yahudilerin Hz. Peygamber'e başvurduğu-⁵³ olayda da yine güçlülerin zayıfları ezme teşebbüsünün Allah tarafından “أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ” hatırlatması yapılarak engellenmesi bu yaklaşımı desteklemektedir.

Diğer taraftan İbn Abbas'a izafe edilen bir rivayette Mâide sûresinin 45. âyetinin, Bakara sûresinin 178. âyetini neshettiği ve karşılığında yalnızca cinsler arasında değil, karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirdiği bilgisi yer alır. Ancak bu yorumun Bakara sûresi âyetinin doğru değerlendirilememesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nüzul sebebi göz önüne alındığında Bakara sûresi âyetinin, “Köleye karşılık hür, kadına karşılık erkek kısas edilmez!” manasını değil, “Kısas bakımından -kabileleri ve sosyal statüleri ne olursa olsun- hürler, köleler ve kadınlar arasında herhangi bir fark yoktur!” anlamını ifade ettiği görülür. Dolayısıyla bu iki âyet, kısasla ilgili hükmün aşamalı olarak vazedilmesi bağlamında değil, aynı mefhumun değişik vesilelerle tekrar edilmesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bir başka değerlendirmeye göre ise Bakara sûresi âyeti kasıtlı insan öldürme durumundaki kısası (kısâs fi'n-nefs), Mâide sûresi âyeti ise hem kasıtlı öldürme hem de yaralama / müessir fiiller durumundaki kısası (kısâs fimâ dûne'n-nefs, kısâs fi'l-etrâf) ele almıştır.⁵⁴ Her halükârda burada bir nesih söz konusu değildir. Bu bağlamda -tek başına mâna ve hüküm ifade eden (hem hüre hür, hem köleye hür; hem kadına kadın, hem kadına erkek... kısas edilir anlamında) bir cümle olması hasebiyle- “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ” ifadesinden de Mâide âyetine başvurmadan kısasta eşitlik ve genellik hükmüne ulaşmak mümkündür.⁵⁵ Âyetin mensûh olmadığını farklı bir argümanla müdellel hale getirmeye çalışan bir başka grup ulemaya göre de Maide sûresinin 45. âyeti, mücmel olan Bakara sûresi âyetini mübeyyen hale getirmiştir. Bu değerlendirmeye göre Bakara sûresi âyeti sadece hürün hür, kölenin köle, kadının da kadın öldürmesi durumunda uygulanacak hükmü açıklamış; farklı cinslerin ve türlerin

⁵¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2. Bs (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2/187.

⁵² Abduh - Rıza, *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*, 2/123.

⁵³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, 8/470.

⁵⁴ Dağcı, “Kısas”, 25: 488-495.

⁵⁵ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/244.

birbirini katletmesi durumunda uygulanacak çözüme ise temas etmemiştir.⁵⁶ Ancak bu zayıf bir değerlendirme olarak görülmüştür.

Önceki kutsal kitaplarda da -her ne kadar M. Abduh'a göre mevcut İncillerde kısas konusuyla ilgili net bilgiler bulunmasa da-⁵⁷ Yüce Allah'ın insanlığa son vahiyde olduğu gibi affi önceleyen bir dil kullandığı ve affi tercih etmelerini telkin ettiği görülmektedir. Bu çerçevede "Tevrat ehline sadece kısas, İncil ehline sadece af emredilmiştir; Kur'anehli ise kısas, af ve diyet arasında muhayyer bırakılmıştır."⁵⁸ tarzında kaynaklarımıza yansıyan yaygın değerlendirmenin çok da sağlıklı olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Mâide sûresinin 45. âyetine bakıldığı zaman, Yüce Allah'ın Tevrat'ta yer alan kısas hükmüne atıfta bulunduktan sonra bağışlama ve affi tercih etmeyi salık veren bir cümleye de / "فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ" yer verdiği görülmektedir. Ancak bağışlamayla ilgili bu cümlenin Yahudi din bilginleri tarafından mevcut Tevrat metnine yansıtılmadığı anlaşılmaktadır. Yahudi din bilginleri Tevrat'ı yazarken, ölüm cezasını ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimsemişlerdir. (Çıkış 21:12-17; Levililer 24:17; Tesniye 19:21) İncillerde de Tevrat'ın "göze göz, dişe diş" ilkesine atıfta bulunulduktan sonra affetmenin ve feragatin öğütlendiğine tanık olunmaktadır. (Matta 5:38-40) Sonuçta bütün vahiylerin (kutsal metinlerin) ortak bir dil kullandığı ve insanlığa öldürmeyi değil, affetmeyi telkin ettiği anlaşılmaktadır. Zaten vahiylerin ilk peygamberden itibaren birbiriyle uyumlu olduğu da bilinen bir gerçektir. (eş-Şûrâ 42/13) Hz. Îsâ'nın, "Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim." şeklindeki yaklaşımı bunu teyit ettiği gibi (Matta 5:17) Yüce Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'in önceki vahiyleri tasdik eden "مُصَدِّقًا لِمَا" "بَيِّنًا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ" ve denetleyen "مُهَيِّمًا عَلَيْهِ" bir kitap olduğuna dikkat çekmesi de bunu desteklemektedir. (el-Mâide 5/48) Bu çerçevede Kur'an'da i'tidâ (اعتداء) ve mu'âkabe (معاكبة) gibi misliyle mukabelede bulunmayı emreden âyetlerin (el-Bakara 2/190, 194; en-Nahl 16/126) savaşı veya terör amaçlı saldırılara işaret ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Her şeye rağmen Yüce Allah'ın bu rehberlikten sonra bile mü'minleri sabırlı olmaya (mukabelede bulunmayıp ıslaha taraftar olmaya) davet etmesi (en-Nahl 16/126-127) yine asıl hedefin öldürmek değil yaşatmak olduğunu ortaya koymaktadır.

Bakara sûresinin 178. âyetinin "فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِّءِ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ" şeklindeki kısmının da genel olarak af bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Ancak bu bölümün ulema tarafından farklı şekillerde yorumlandığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kurtubî (öl. 656/1258), bu yorumlardan beş tanesini tefsirinde sıralamış;⁵⁹ İbn Âşûr da bunların tamamının

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/66-67.

⁵⁷ Abduh - Rıza, *Tefsîru'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*, 2/123; Dağcı, "Kısas", 25: 488-495.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/296; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/158; Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, 1/372.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/79-82.

“kan dökmekten vaz geçip ıslahı teşvik” amacıyla birleştiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Yorumların farklılaşmasında âyet içerisindeki “مَنْ”, “عَفُو”⁶¹, “أَخ” ve “شَيْء” kelimelerine verilen anlamların etkili olduğu müşahede edilmektedir. Örneğin cümlenin başındaki “مَنْ” katil olarak anlaşıldığında “عَفُو” terk, “أَخ” maktül, “شَيْء” kan olarak değerlendirilmiş, mana da maktülün velisinin katili bağışlayıp kisası düşürmesi durumunda isteyeceği diyetin örfe göre belirlenmesi ve katilin de diyeti zorluk çıkarmadan ödemesi şeklinde tezahür etmiştir ki yaygın anlam budur. Ancak “مَنْ” maktülün velisi olarak anlaşıldığında “عَفُو” kolaylaştırma, “أَخ” katil, “شَيْء” diyet olarak değerlendirilmiş, mana da katilin diyet ödemeyi teklif etmesi durumunda maktülün velisinin bunu kabule yanaşması tarzında ortaya çıkmıştır.⁶² “عَفُو” kelimesi “fazlalık” olarak anlaşıldığında, iki taraftan birinin diyeti fazla istemesi durumunda ölçüt olarak örfün kabul edilmesi ve ödemenin ona göre yapılması; bir başka rivayete göre de kadın ile erkek, köle ile hür arasındaki diyet farklarının / fazlalıklarının örfe göre belirlenip ödenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.⁶³ Bu bağlamda “أَخ” kelimesiyle de kimi ilim ehlinin ifade ettiği gibi “din kardeşliği” değil,⁶⁴ Semitik gelenekte ve nüzul dönemi Araplarında yaygın olan “aynı kabileye / topluma mensup olma” anlamının (örnek olarak bk. eş-Şu’arâ 26/106, 124, 142, 161) kastedildiği anlaşılmaktadır.

Bu farklı yorumlar arasından “afv/عفو” ve “şey/شيء” kelimeleriyle neyin kastedildiğinin netleştirilmesi son derece önem arz etmektedir. Zira ancak bu sayede âyetin doğru anlamının tespit edilebilmesi ve sonuçta bu uygulamanın kimler için rahmet olabileceğinin ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. İlk bakışta ilim ehlinin ekserisinin zihninde “afv” eyleminin sahibinin katil olması şeklindeki yaklaşımın isabetli ol-a-mayacağı zannı oluşmaktadır. Ancak Ebû Hanife (öl. 150/767) “خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ” âyetine (el-A’râf 7/199) de atıfta bulunarak, zannedilenin aksine doğru anlamın tam da bu yönde olduğuna dikkat çekmiştir. Zira Ebû Hanife’ye göre Allahuteala söze, katilin diyet ödeme teşebbüsünü ifade ederek başlamış, ardından da maktülün velisinin bunu kabule yanaşmasını ve bu konuda örfe / teamüle göre hareket etmesini; katilin de diyeti zorluk çıkarmadan ödemesini emretmiştir.⁶⁵ Bu durumda söz konusu uygulamanın maktülden ziyade öncelikle katil için bir rahmet olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bundan dolayı Yüce Allah söz konusu hükmün kendisi tarafından “bir kolaylaştırma ve rahmet olarak” emredildiğini dile getirmiş ve mü’minlerden de buna riâyet etmelerini istemiştir. Binaenaleyh, “فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أُخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ” “بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءِ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ” cümlesi aslında camı yanan mü’minler için bir külfet (uygulanması zor bir emir) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sonuçta bu uygulamanın -her ne

⁶⁰ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, 2/141.

⁶¹ Vermek/العطاء, affetmek/الإسقاط, çoğalmak/الكثرة, gitmek/الذهاب ve istemek/الطلب. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü’l-Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’an* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 1/96.

⁶² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/79.

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/81-82.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/69.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/80-81.

kadar maktül tarafının canı yanmış olsa da- katilin canının bağışlanması suretiyle insanların hakkı-hakikati keşfetmelerine (dinin gerçek amacının ıslah olduğuna) vesile olması söz konusu olacağından bütün insanlık için de bir rahmet olacağı dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu durumda bir sonraki âyetin (el-Bakara, 2/ 179) anlamının, Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin dikkat çektiği gibi: “Ey akıl sahipleri! Kısasta bir can söz konusudur, siz mümkün olduğunca ölüm cezası istemekten sakının!” şeklinde olması da makul hale gelmektedir.

Sonuç

Sahabe ve tabiîn neslinden nakledilen farklı rivayetlerin Kur'an'ın anlaşılmasına etkisinin göz ardı edilemeyecek derecede önemli olduğu aşikardır. Bakara sûresinin 178. âyeti içerisinde geçen “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى” ifadesinin bu anlamda üç farklı şekilde yorumlanması ve yalın olarak “hüre hür, köleye köle, kadına kadın!” şeklinde bir muhtevaya sahip olduğunun düşünülmesi, kısasın katilden başka birisine uygulanabileceği gibi yanlış bir anlaşılmaya da yol açmaktadır. Benzer şekilde devamındaki “فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ” cümlesinin -ulema tarafından çok farklı şekillerde yorumlanmasına rağmen- doğrudan maktülün velisinin katili bağışlaması tarzında anlamlandırılması âyetin iç tutarlılığı açısından sorunlu durmaktadır. Binaenaleyh, tarihsel veriler doğru şekilde analiz edildiğinde âyetin, öldürülen kişi hür/köle/kadın ise onun canına karşılık herhangi bir hür/köle/kadın kişinin değil, katil hürse bizzat o hürün, köleyse bizzat o kölenin, kadınsa bizzat o kadının kısas edilmesi gerektiğini ifade etmeye çalıştığı görülmektedir. Devamında da maktülün velisinin kendi isteğiyle katilin canını bağışlamasının değil, katilin diyet ödemeyi teklif etmesi durumunda maktülün velisinin bunu kabule yanaşmasının emredildiğine tanık olunmaktadır. Bu şekilde ancak bir hafifletmeden ve rahmetten bahsetmek makul hale gelebilmektedir.

Bu çerçevede Bakara sûresinin 178. âyetinin muhtevasının şöyle olduğu anlaşılmaktadır:

“Ey iman edenler! Aranızda işlenen cinâyetler sebebiyle size (öncekilerin yaptığı gibi köleye karşılık hür ya da efendisi, hüre karşılık birkaç kişi veya toplumun ileri gelenlerinden biri, kadına karşılık da erkek öldürerek kâtil dışındakilerin cezalandırılması değil) haddi aşmamak ve dengeyi gözetmek emredilmektedir. (Dolayısıyla bir cinâyet söz konusu olduğunda) **hür** (kendisini öldüren) **hürle, köle** (kendisini öldüren) **köleye, kadın da** (kendisini öldüren) **kadınla kısas edilmelidir** / kabileleri ve sosyal statüleri ne olursa olsun hürler, köleler ve kadınlar arasında fark gözetilmemelidir! **Ayrıca katil tarafından diyet teklif edilmesi durumunda** (kan bedeli miktarını belirlemede) **teamüle göre hareket edilmeli, katil de** (belirlenen miktarı) **ödemede zorluk çıkarmamalıdır. Bu hüküm,** (kasten insan öldürmelerde de) **Rabbinizden size sunulmuş bir kolaylık ve rahmettir. Bütün bunlardan sonra kim hak ve adalet ölçülerini aşmaya kalkarsa bilsin ki onun için can yakıcı bir azap olacaktır.”**

Bu içerikten hareket edildiğinde kısasla ilgili olarak tarihsel süreç içerisinde, “kısasa kısas / öldüren öldürülür!” şeklinde benimsenmiş olan mevcut algının, aslında Kur’an’ın telkin ettiği ana bakış açısını değil, ilim ehlinin büyük çoğunluğunun üzerinde fikir birliğine vardığı ve Müslüman toplumlarda hâkim olan bakış açısını yansıttığı anlaşılmaktadır. Müslüman ulemanın böyle bir bakış açısı geliştirmesinde önceki kutsal kitap mensuplarının (ehl-i kitap bilginlerinin) Tevrat’ı kaleme alırken, vahyin yönlendirmelerinden sapmak suretiyle geliştirmiş oldukları “öldüren, kesinlikle öldürülecektir!” şeklindeki yaklaşımın etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca İsrailoğulları bilginlerinin geliştirmiş olduğu bu yaklaşımın cahiliye dönemi Araplarına, “Hayatı korumanın çaresi öldürmektir!” şeklinde yansıdığına da tanık olunmaktadır. Binaenaleyh, Müslüman toplumların Kur’an’ın doğru rehberliğini hayata geçirebilmeleri için öldürmeyi değil yaşatmayı önceleyen bir kısas algısını benimsemeleri ve seslendirmeleri son derece önem arz etmektedir. Ancak bu sayede insanlığa örnek olmaları ve evrensel hukuka katkı sağlayabilmeleri mümkün hale gelebilecektir. Vallahu a’lem.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed - Rıza, Muhammed Reşîd. *Tefsîru’l-menâr (Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm)*. 2. Bs, 12 Cilt. Kahire: Dâru’l-Menâr, 1947.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. 2. Bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Âlûsî, Ebû’l-Fadl Şihâbüddin Mahmûd. *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, t.y.
- Ataş, Sacide. “Teşekkül Döneminin Temel Eserleri Çerçevesinde Kısasta Niyet unsuru”. t.y.
- Bakkal, Ali. “Kur’an’ı anlamada Siyak-Sibakın Önemi”. *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 2009. 11-48.
- Bassiouni, M. Cherif. “İslam Hukukunda Kısası Gerektiren Suçlar”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Trc. Nasi Aslan III/1 (2003): 311-320.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd. *Meâlimü’t-tenzîl*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1409.
- Dağcı, Şamil. “Kısas”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25: 488-495. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisas>.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru’l-hadîs*. 2. Bs, 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2000.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru’l-muhît*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2010.

- Erturhan, Sabri. “Hadd ve Kısas Cezalarının Tarihselliği veya Evrenselliği Sorunu”. *İslam Ceza Hukuku* I (2017): 476-513.
- Ferrâ’, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me’âni’l-Kur’ân*. 2. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1983.
- Güleç, Hasan. “İslâm Hukukunda Can Güvenliği Açısından Kısas”. *Diyanet İlmi Dergi* XXXIII/2 (1997): 11-26.
- Gürkan, Menderes. “Zimmiyi Öldüren Müslümana Kısas Uygulanması”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8 (1999): 315-324.
- Irmak, Mustafa. “Kur’ân’ı Arap Kelâmıyla Mukayese Çabaları: Kısas Âyeti Örneği”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XV/3 (2015): 179-206.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusıyye li’n-Neşr, 1984.
- İbn Ebî Hâtım, Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*. Mekke: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1417.
- İbn Fâris, Ebü’l-Hüseyn Ahmed. *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, t.y.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İsmâîl. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali. *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye fî ma’rifeti’l-esrâri’l-mâlikiyye ve’l-mülkiyye*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmu’l-Kur’an*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Karaman, Hayrettin - Çağrııcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5. Bs, 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kavukçu, Hüseyin. “İslam Hukukunda Kısas”. *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]* XVIII/3 (1979): 157-166.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi, 1997.
- Köroğlu, Mehmet. “İslam Ceza Hukukunda Kısasın İnfazı”. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - XV/48 (2011): 227-238.
- Kur’an Yolu Meâli. çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrııcı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.

Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2004.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1979.

Namlı, Tuncer. "Kıyasın Anlamını Yeniden Düşünmek". *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 3/1 (2010): 111-158.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2005.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Tefsîru'l-keşf ve'l-beyân*. 7 Cilt. Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, t.y.

Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm. *Bahru'l-ulûm*. 2 Cilt. Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyye, t.y.

Şamlı, Yasin. "İslam Ceza Hukukunda Kıyas Tanımı ve İlgili Ayetler". *İslam Ceza Hukuku I* (2017): 602-643.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 2001.

Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen. *Mecmau'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1995.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1409.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

Extended Abstract

The 178th verse of the chapter of al-Baqara contains information about the nature of the punishment to be applied to the murderer in case a person kills another person deliberately. However, the understanding and translating of the expression (الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ) in the verse as “the free to the free, the slave to the slave, the woman to the woman!” leads to a misunderstanding as retaliation can be applied to anyone other than the murderer. Likewise, evaluating the expression (فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ) in the verse directly in the context of the victim's parent's forgiving the murderer creates a question mark in the minds. Because it seems more reasonable that the natural reaction of the injured party should be punishment rather than forgiveness.

For this reason, it would not be correct to state that all of the interpretations developed based on the narrations reported in our sources as the reason for the revelation of the 178th verse of the chapter of al-Baqara reflect the correct meaning of the verse. Because, when the sentences in the verse are carefully analyzed, it is seen that Almighty Allah aims to correct the current wrong practices in society and to enable believers to act according to the new provisions.

In the article, said in verse "الحر بالحر والعبد بالعبد والانثى بالانثى" statement and "فمن عفي له من اخيه شيء" sentences and evaluations reflected in the commentaries on “qisas/retaliation” will be analyzed and and it will be tried to make a determination as to which one might be more reasonable.

In this context, it is seen that previous studies evaluate the subject within the framework of traditional perception and are in the nature of repetition of each other. The article titled "Rethinking the Meaning of qisas", written only by Tuncer Namlı, draws attention in terms of presenting a different perspective. Tuncer Namlı makes multi-dimensional analyzes in her work and comes to the conclusion that the relevant verses can be interpreted as "a fair punishment that is equivalent to a crime and should be applied equally to everyone". He points out that although there is no meaning of "death" in the semantic map of qisas, there is no harm in including this meaning in the map, but it is not very correct for this meaning to completely invade the meaning area of the word. Although our study partially agrees with this point of view, it stands out in terms of reaching a conclusion beyond it. In our study, it will be tried to show how the various narrations coming from the generation of the Companions and the Tabi'in affect the commentators' giving different meanings to the words and phrases in the verse. In this context, it will be tried to determine which of the various meanings of words such as "qisas, forgiveness, brother, thing, i'tida" can be used in the verse first. While doing this, the importance of the verse and the message it wants to convey will be taken into consideration. In this context, the internal consistency of the traditional

meanings given to the verse, the integrity of the Qur'an and their compatibility with previous revelations will also be analyzed.

For example, when “مَنْ” at the beginning of the sentence is understood as the murderer, “عفو” is considered to be abandonment, “أخ” is the victim, and “ثييء” is considered blood, and the meaning is manifested in the form of determining the diet that the victim will want in the event that the victim forgives the murderer and cuts short, and the murderer pays the diet without difficulty. However, when “مَنْ” was understood as the guardian of the victim, “عفو” was interpreted as facilitating, “أخ” as the murderer, and “ثييء” as diet, and the meaning emerged in the style of the victim's guardian's willingness to accept this if the murderer offered to pay a diet. In this context, the word “أخ” does not mean “religious brotherhood” as some scholars express, but “belonging to the same tribe/society”, which is common in the Semitic tradition and Arabs of the descent period. Again, when translating the 178th verse of the chapter of al-Baqara into Turkish or another language, it is seen that it would not be healthy to quote the word “qisas” in the sentence as it is. Because, qisas is an infinitive from the mufa'ale title and means “payoff, price, diet, reward, equivalence, shortening with scissors, telling a story, following the trace of something”. It is extremely important to choose the meaning that fits the verse from these meanings at the root of the word qisas, in the context of a correct understanding of the verse. Considering the fact that the verse was revealed to end blood feuds, it will be understood that a meaning that prioritizes survival rather than killing is meant here.

In our article, an inference will be made about which of the various meanings given to the verse by the scholars is correct. Thus, it will be tried to contribute to the understanding of the subject of retaliation, which is discussed in every age. We would like to point out that our study does not claim to solve the issue completely. With new studies to be done, efforts to understand the subject in accordance with the spirit of revelation should be continued.

Keywords: Tafsir, Qur’ân, al-Baqarah 178, Retaliation, Mercy.